

MOŽNOSTI A MEZE PRÁVNĚHISTORICKÉHO BĀDÁNÍ O POČĀTCÍCH MĚST

Jiří Kejř

V literatuře o dějinách středověkých měst zůstává kupodivu stále ještě někdy nevyjasněn poměr bádání historického a právněhistorického. Některí historikové - a nejde snad o bezvýznamná jména! - vytýkají právněhistorickým studiím, že jednostranným zdůrazněním právního postavení měst a měšťanů zkreslily celkový obraz dějin měst a nadto prý zanedbali ta stadia počátků a vývoje, která předcházela vytvoření měst v právním smyslu.¹⁾

Mířil-li tato výtka na starší, zvláště německou právní historii 19. a počátku 20. století, lze ji pochopit, třebaže i zde lze správným přístupem mnoho vysvětlit. Nelze si nevšimnout, že to byli právníci, kteří věnovali dějinám měst prvořadou pozornost, vytvořili základní díla a svým metodickým přístupem i snahou o pojmovou přesnost silně ovlivnili ostatní obory. Uznávali i dnešek s povděkem jejich přínos v analýze pramenů, v objasnění institucí městského života i v množství poznatků, které přinesli, je si současně vědom i hranic jejich možností. Pozitivistická právní věda, usilující o co nejjemnější distinkce ve zkoumání institucí a zůstávající nejednou uzavřena toliko do okruhu právního myšlení s nedostatečným ohledem ke společenským podmínkám vzniku práva, se uplatňovala velmi zřetelně i v bádání právněhistorickém a hledala leckdy logické návaznosti institucí i tam, kde historická skutečnost se ukázala být mnohem bohatší a pestřejší, než aby podobný přístup byl oprávněn.

Zvláště dobře se s odstupem času ukazují zvláštnosti i vymezenost takového způsobu práce při sledování některých polemik o počátcích měst a městského práva, kdy na sebe v prudkém rozporu narážely vzájemně ne-

1) Jako příklad lze uvést: F. V e r c a u t e r e n, *Conceptions et méthodes de l'histoire des villes médiévales au cours du dernier demi-siècle*, Congrès international des Sciences Historiques, Vienne 1965, V - Actes, s. 651. V podobném smyslu W. H e n s e l, *Archeologia o początkach miast słowiańskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, v úvodních odstavcích první kapitoly, s. 13; německá verze této práce *Anfänge der Städte bei den Ost- und Westslawen*, Bautzen 1967, s. 15.

slučitelné teorie, vykládající vznik městského práva a městského zřízení monokauzálně z jediného předchůdce, a formálně juristickou cestou odůvodňovaly jejich platnost vyvozováním jedné instituce z druhé.²⁾ Marktrechts-, Hofrechts-, Landgemeinde-, Gildetheorie zápasily o uznání a představovaly duchaplná schemata, jež však leckdy byla povýšena do příliš abstraktní roviny, než aby plně odpovídala historické skutečnosti.

Již v této chvíli je však třeba říci, že ani kritický postoj k metodickým a ideovým východiskům i k teoretickým závěrům této právní historie neznamena paušální odmítání jejich výsledků. Veliký fond poznatků zůstává až dosud úctyhodným svědectvím píle i vědecké erudice významných jejích představitelů³⁾ a nejednou je třeba k nim s povděkem sahat při studiu řady otázek dokonce i v době dnešního rozmachu historie měst. Hodnotit však lze jejich ideový profil vlastně jako kapitolu v podstatě uzavřenou, patřící minulosti, právě tak jako je kriticky zcela překonán jejich metodický přístup.

Uzavření do okruhu juristické konstrukce a nedostatečný zřetel ke společenskému dění a materiálním podmínkám společnosti byl terčem kritiky již soudobé.⁴⁾ Protože však jde o pronikavou epochu ve studiu dějin měst, jejíž význam je značný, musí se i dnešní právní historie nejednou dotknout jejich pracovních postupů a uvědomit si nutnost plného zření ke společenským a hospodářským podmínkám, jež jsou předpokladem i pro právo. Takový kritický postoj, samozřejmý pro právní historii marxistickou, již je imanentní, se však objevuje stále zřetelněji i v právní historii nemarxistické, pro níž je stále velmi živý problém vyrovnat se s residuy pozitivistické právní vědy.

Především si musela právní historie uvědomit, že ona tak imponující formální sevřenost, která kdysi charakterizovala pozitivistickou školu, nebude už možná. Vzdát se omezeného ryze juristického hodnocení za sou-

---

2) Cf. G. D i l c h e r, Rechtshistorische Aspekte des Stadtbegriffs, in: Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter I, vyd. H. J a h n k u h n, W. S c h l e s i n g e r, H. S t e u e r, Abhandlungen d. Akad. der Wiss. in Göttingen, Phil.-hist. Klasse, 3. Folge, Bd 83, Göttingen 1973, s. 13 - 14. F. V e r c a u t e r e n, l.c., poznamenává, že německá historiografie měst po dlouhou dobu diskutovala spíše o doktrínách než o faktech.

3) Na mysli je mít zejména tyto osobnosti: W. A r n o l d, G. L. v o n M a u r e r, A. H e u s l e r, R. S o h m, O. v o n G i e r k e aj.; na nové cesty ukázal S. R i e t s c h e l, i když ještě nemohl překonat vžitý způsob práce.

4) A. S c h u l t e, Über Reichenauer Städtegründungen im 10. und 11. Jahrhundert, Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins, NF V/2, 1890, s. 160, poznamenává v polemické pasáži proti A. H e u s l e r o v i: "... so hat er doch leider viel zu wenig wirtschaftlichen Momenten sein Augenmerk geschenkt; nie und nimmer darf aber eine rein rechtsgeschichtliche Behandlung hoffen, diese Frage zu lösen."

časného hledání mimoprávních pohnutek a pozadí pro právní vývoj znamená obětovat nejednou někdejší určitost pojmů, ale právní historie se pak dostává do užší blízkosti skutečného života a získává bližší kontakt se sousedními disciplinami.⁵⁾ Dospělo se k poznání, že ani na zdánlivě ryze juristické otázky, jako je "právní pojem města", "postavení města ve veřejném právu" nebo "město v právním smyslu", nelze najít odpověď pouhými juristickými prostředky.⁶⁾ Odtud byl další krok ke zkoumání skutečných předpokladů, které podmiňují vznik i změny práva, a ke zjištění, že priorním předpokladem síly středověkého měšťanstva nebylo jeho veřejnoprávní postavení, nýbrž jeho hospodářská váha, řemeslo a obchod, kdy město se stalo působištěm nového mocenského prostředku - peněz.⁷⁾ Oproti pohodlným myšlenkovým schématům se zdůrazňuje, že jedna právní instituce nevyplývá z druhé, nýbrž že je třeba zahrnout do právního zkoumání i měnlivé sociální a hospodářské poměry, s nimi se měnící zájmy a na nich spočívající tvořivou vůli lidí.⁸⁾

Bylo by jistě omylem tyto správné a zcela přijatelné aspekty pokládat snad za všeobecně respektované principy v práci o dějinách práva; stále se ukazují ještě staré vlivy formálně juristických konstrukcí.⁹⁾ Jisto je však, že i v nemarxistické právní historii proniká nové pojetí městského práva v těsném spojení s výsledky jiných disciplin a s odmítnutím výlučnosti právního přístupu. Právo se nechápe jako izolovaný jev nezávislý na společenském kontextu doby a sociálně hospodářských předpokladech, nýbrž právě naopak v závislosti na nich a v souladu s nimi. Ukazuje se, že čelní soudobí představitelé právní historie, kteří jinak marxisty jistě nejsou, se neuzavírají aspoň některým metodickým postulátům, které jsou jinak vlastní bádání marxistickému.¹⁰⁾

Právní historie, naslevujíc ze svého speciálního pohledu a ze sledování otázek, na které může být správná odpověď dána jen jejím vlastním

5) H. M i t t e i s, Über den Rechtsgrund des Satzes "Stadtluft macht frei", pův. 1952, nově in: H. M i t t e i s, Die Rechtsidee in der Geschichte, Weimar 1957, s. 723.

6) K. K r o e s c h e l l, Stadtrecht und Stadtrechtsgeschichte, pův. 1963, nově in: Die Stadt des Mittelalters II, vyd. C. H a a s e, Wege der Forschung, sv. 244, Darmstadt 1972, s. 297.

7) W. E b e l, Über die rechtsschöpferische Leistung des mittelalterlichen deutschen Bürgertums, in: Untersuchungen zur gesellschaftlichen Struktur der mittelalterlichen Städte in Europa, Vorträge und Forschungen XI, Konstanz-Stuttgart 1966, s. 254.

8) G. D i l c h e r (jako pozn. 2), s. 13-14.

9) Např. u H. F ö d i s c h e, Zum Problem präurbaner Siedlungen in Ostmitteleuropa, München 1967.

10) K. K r o e s c h e l l, s. 298, poukázal opětovně, že H. P l a n i t z "auf einem sozialgeschichtlichen Schema fusste, dessen Wurzeln bei Marx zu suchen sind. Die Geschichte der Stadt war für ihn die Geschichte der Klassen der städtischen Einwohnerschaft und ihrer Kämpfe, das Stadtrecht ein Ausdruck der jeweils stabilisierten Herrschaftsordnung." K tomu je třeba podotknout, že užití některých kategorií marxistické teorie práva netvoří ještě marxistickou metodu, nýbrž až komplexní pojetí v jeho ideových východiscích a záměrech.

přístupem, se zapojila plně mezi disciplíny, jež přispívají k poznání počátků i dějin středověkých měst. I tam, kde se podíl právních historiků dosud neprojevil v dostatečném rozsahu, volá se po spolupráci s nimi, jak prokázalo nedávné vědecké zasedání v Německé demokratické republice.¹¹⁾

V české historiografii posledních tří desetiletí se vlivem určitého směru vytvořil zcela negativní postoj k právní historii jako vědní disciplíně a projevilo se naprosté podcenění právních jevů minulosti.¹²⁾ Byl to nejen výsledek neporozumění právním institucím, kdy došlo téměř k popření práva, přímo k nihilistickému pohledu na právo, nýbrž i nedostatek v samé metodě historické práce, když tím unikala spojitost jevů a komplexní zhodnocení společenského života. Jest jen litovat, že se projevila residua takového pojetí práva ještě zcela nedávno, a to i u pracovníka, jinak známého svou přesností a hlubokými znalostmi.¹³⁾ Je pochopitelné, že tím trpí i práce v oblasti městského práva, které bylo velmi zanedbáváno. Tato výtka platí jak historikům práva, kteří se nevěnovali městskému právu dostatečně,¹⁴⁾ tak i ostatním oborům historického bádání, jež se těmito otázkám buď vyhýbaly nebo je řešily s neuspokojující erudicí a s malým porozuměním.

Bude proto na místě pokus o některé kritické pohledy na novější zpracování městského práva a o poukázání na problémy, které se staví

---

11) Cf.: Haupttendenzen der europäischen Stadtgeschichte im 14. und 15. Jahrhundert I-II, vyd. Erika U i t z, Magdeburg 1974. Zde zvláště některé projevy v diskusi. G. G ü n t h e r, s. 150, uzavírá: "... nicht nur die Erforschung der Geschichte der Produktion, sondern auch die Erforschung der sie regelnden rechtlichen Formen ist ausserordentlich wichtig." K. C z o k, s. 152, lituje, že právní historie hrála v marxistických dějinách měst malou roli, neboť tím je ztíženo zkoumání významu magdeburského práva. Souhlasně i v závěrečném slově Erika U i t z, s. 160, jež dospívá k názoru: "Eine fruchtbare Forschung auf dem Gebiet der Stadtgeschichte ist in der Tat völlig undenkbar, ohne den Verfassungs- und Rechtsfragen die notwendige Aufmerksamkeit zuzuwenden" a dodává: "Eine stärkere Unterstützung von seiten der Rechtshistoriker wäre allerdings wünschenswert."

12) Srv. kritické zhodnocení takové tendence J. K e j f - V. P r o c h á z k a, Právněhistorické glosy k dějinám venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, Právněhistorické studie 5, 1959, s. 291-320.

13) Z. F i a l a, K vyjasnění pojmů v marxistickém výkladu starších českých dějin, ČSČH 20, 1972, s. 236 a 239.

14) Pomineme-li některé práce neprávniků, kteří si získali potřebnou akribii v právní historii, např. V. V o j t í š k a s řadou jeho dílčích studií, které však nespojil v ucelené soustavné dílo, zůstává vlastně až dosud nejúplnějším souborem poznatků kniha A. Z y c h y, Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden, Praha 1914, která je dosud nejčastěji citována, ač od jejího vydání uplynulo více než šest desetiletí. V jednotlivostech cenné práce W. W e i z s ä c k e r a trpí přílišně nacionalistickým pojetím, které znehodnocuje jejich obsahovou bohatost. Česká právní historie nevytvořila po půl století o středověkém městském právu dílo, jež by sneslo vyšší měřítka na mezinárodním fóru.

nejen před historika státu a práva, nýbrž vůbec před historika měst. Z povahy práce a z možného rozsahu článku vyplývá, že půjde jen o vybrané otázky a že nebude možné řešit teoreticky v celém rozsahu fenomén městského práva a rozvoj metod, jimiž bylo studováno. I odvolání na prameny a dosavadní literaturu může být jen velmi neúplné. Ale i za takových okolností stojí za pokus dát podnět k nové diskusi, jež by mohla přinést nejen nový krok v teoretickém hodnocení, nýbrž i nové poznatky.

***

Všechny úvahy o pojmu města se shodují v tom, že zvláštní městské právo patří mezi typické znaky středověkého města.¹⁵⁾ Okamžik, kdy se sídelní aglomerace dosažením městského statutu stane "právním městem", je pro její kvalitativní zařazení ve feudální společnosti mimořádně důležitosti.¹⁶⁾ Nemění se však jen postavení osob, které se stávají měšťany a tím získávají i nové zařazení ve stavovscky členěné společnosti; velmi často se rozhodným způsobem mění i vnější podoba města.¹⁷⁾ Znamená tedy dosažení městského statutu a městského práva i značnou kvantitativní změnu v dosavadním životě.¹⁸⁾

Musíme však mít při tom vždy na mysli, že právo ve své konstitutivní roli může mít skutečný význam toliko tehdy, jsou-li splněny všechny hmotné předpoklady pro budoucí rozvoj města, zajištěna náležitá spádová oblast pro směnu na trhu, dány předpoklady pro vybudování komunikací nebo vytvořeny záruky pro hospodářský prospěch měšťanů. Je známo s dostatek případů nezdařených městských lokací, je příliš mnoho míst, vybavených sice městským statutem, které ale demograficky sotva překročily úroveň vsí.

15) Výběrem z četné literatury lze jmenovat: C. H a a s e, Die Entstehung der westfälischen Städte, 2. vyd. Münster 1965, s. 4; W. H e n s e l (jako v pozn. 1), polská verze, s. 16, německá verze, s. 14; K. B l a s c h k e, Qualität, Quantität und Raumfunktion als Wesensmerkmale der Stadt vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Jahrbuch für Regionalgeschichte 3, 1968, s. 35; The Erosion of History - Archaeology and Planning in Towns, vyd. Carolyn M. Heighway, 1972, s. 9.

16) K. B l a s c h k e, Altstadt-Neustadt-Vorstadt, VSWG 57, 1970, s. 359, mluví o "erste Hochform im Prozess der Stadtwerdung" a charakterizuje "Das Stadtrecht ist ein derart entscheidendes Merkmal dieser "eigentlichen" Stadt, dass man es sehr wohl zur Kennzeichnung des Type verwenden kann."

17) H. L u d a t, Vorstufen und Entstehung des Städtewesens in Ostmitteleuropa, Köln-Braunsfeld 1955, s. 39, odmítá správně jako svévolné a spekulativní pokusy identifikovat starší sídliště s jeho obrazem po lokaci a přiznat jí toliko doplňující, ale nikoli měnicí funkci. S tím souvisí i důležité upozornění, tamtéž, s. 25, že většinou neexistuje ani topografická identita dřívějšího tržiště a nově vzniklého města.

18) Dochází často k rozšíření plochy pro výstavbu, jsou nově vyměřeny pozemky, je povolena stavba hradeb, založeny veřejné budovy apod.; mnohdy přichází i nové obyvatelstvo, u nás často německé, které mění obraz národnostního složení sídliště, urychluje se i sociální diferenciaci obyvatelstva.

To napomíná k obezřetnosti při práci a při posuzování povahy města. Samo právní kritérium, izolováno od ostatních znaků města, nestačí k plnému přiznání městského charakteru.¹⁹⁾

Studium městského práva proto bude vyžadovat, i při nutném řešení právnických otázek ve vlastním smyslu, vždy současnou plnou pozornost k veškerému městskému životu, k jeho materiálním podmínkám, k topografii, k výrobě i směně a ke složení obyvatelstva. V takovém kontextu pak bude tvořit jednu ze základních složek studia dějin měst vůbec, složku stejně nepominutelnou jako městské hospodářství. Vědomí, že dějiny městského práva a městského zřízení tvoří integrální součást dějin měst, samozřejmě nevylučuje, nýbrž přímo vyžaduje v případě potřeby specializované studie o městském právu, které podloženy odbornou erudicí vědní disciplíny jsou nepostradatelné pro všechny ostatní vážně pracující obory.

Bylo již upozorněno na rezervy, které někteří historikové vyslovili k právněhistorické práci o dějinách měst. Podivná je přitom zejména skutečnost, že se vlastně nerozlišuje mezi právní historií pozitivistickou a mezi novými směry, které mají, jak bylo prokázáno, zcela odlišný přístup k principům práce i k jednotlivým otázkám, a dokonce není náležitě rozeznáván ani přístup marxistické teorie i historie státu a práva. Ale nutnost respektovat nepominutelný fenomén městského práva i zřízení vede leckdy i u kritiků právní historie k velmi zvláštnímu pojetí.

Bude to ukázáno na příkladě práce významného polského archeologa, který ve snaze rozlišit vývojová stadia měst staví po fázi, již označuje jako zárodky měst, fázi vyvinutější, již nazývá města s lokálním právem.²⁰⁾ Tato města podle něho se vyznačovala všemi znaky, které byly typické pro středověké město, s výjimkou právní autonomie. Od "lokovaných" měst se města s lokálním právem rozlišují nedostatkem rozvíteného zvláštního postavení právního.

Toto pojetí bylo již předmětem kritiky.²¹⁾ Jeho nedostatky bijí do očí, když zejména dochází k nesrovnatelnému rozporu v pojmu samém. Místa, která nemají zvláštní postavení právní, jež bylo znakem středověkého města, a podléhají tudíž právnímu režimu platnému pro celou oblast,

19) Měl jsem již možnost upozornit, že z pouhé existence zakládacího privilegia, jež jsou mimořádně řečeno nečetná, se nedá vůbec usuzovat na městský charakter obce, cf. J. K e j ř, Zwei Studien über die Anfänge der Städteverfassung in den Böhmisches Ländern, Historica 16, 1969, s. 82-84.

20) W. H e n s e l (jako pozn. 1), ve verzi polské i německé s. 29-30. Je nutno poznamenat, že užívá tohoto označení s výhradami, ale nenachází lepšího.

21) K. B u c z e k, Targi i miasta na prawie polskim, Wrocław-Warszawa-Kraków 1964, s. 35-36, vytýká, že nejde o dělení subjektivní s problematickým výsledkem pro další bádání. Přesto H e n s e l v německé

kde obyvatelstvo - s výjimkou snad privilegované skupiny kupců - patří k poddaným a neodlišuje se od nich svým osobním i stavovským zařazením,²²⁾ jsou charakterizována neexistujícím lokálním právem, jehož obsah není nikde ani naznačen. Je tu zřejmé, že bezradnost v práci s právem a právními pojmy vyvolala i neudržitelné teoretické kritérium, odtržené od historické reality.

Přitom už současníci si byli vědomi, že městské právo je vyhraněný pojem. Velmi brzy nalézáme i doklad o jeho českém pojmenování. V listině sice nepravé, hlásící se k datu 6. června 1252, ale vzniklé jen v malém časovém odstupu ještě před rokem 1259,²³⁾ kterou Přemysl II. udělil výsady kostelu sv. Hypolita u Znojma, čteme tuto pasáž: *I t e m c i v i l i i u d i c i o, q u o d m i e s k e p r a v o d i c i t u r ...* Je z ní zřejmé, že městské právo je vymezeno na ty okruhy práv, které spadají do pravomoci městského soudu, tedy v podstatě na právo procesní, soukromé a trestní, a že toto označení nekryje soubor práv města vůbec, tedy jeho zřízení, správu, či povinnosti k pánu města. To ale odpovídá i jiné soudobé zprávě²⁴⁾ i teoretickému hodnocení od-

---

verzi, která vyšla až po knize *B u c z k o v ě*, na výtku nereagoval. V. *P r o c h á z k a*, *Die patriarchale Stadt als Entwicklungsstufe der ältesten politischen Organisation bei den Slaven*, *Vznik a počátky Slovanské 7*, 1972, s. 12, namítá především, že v takových místech není žádný právní systém, jenž by se odlišoval od systému platného pro veškerou provincii.

22) K. *J u n g h a n n s*, *Die deutsche Stadt im Frühfeudalismus*, Berlin 1959, s. 88 a 94, správně zdůrazňuje, že v raněfeudálním městě není zvláštního práva městského, nýbrž města podléhají pánovu dvorskému právu; pro porozumění povaze města je proto nutná znalost poměrů venkovských. Že raná města neměla zvláštní statut ani jejich obyvatelstvo nemělo postavení odlišné od ostatního poddaného, je uvedeno v mnoha pracích.

23) CDB IV, č. 244, druhé znění listiny. Literatura se zabývala dosud jen prvním zněním listiny, když druhé bylo uvedeno ve známost vlastně až edicí v diplomatáři. Diplomatically rozebrali listinu J. Š e b á - n e k - S. *D u š k o v á*, *Panovnická a biskupská listina v českém státě doby Václava I*, Praha 1961, titíž autoři, *Listina v českém státě doby Václava I*, Praha 1963, na několika místech.

24) *Privilegium pro Litomyšl z r. 1259*, CDB V, č. 195, téměř doslovně opakované 1263, CDB V, č. 372, budí sice rozpaky co do svého vzniku, ale jeho institucionálnímu obsahu lze věřit. Zde se povoluje klášteru litomyšlskému, *quod civitas ipsorum ... iure fori, iure civili, iure iudicii ceterisque iuribus ac libertatibus gaudeat ...* Je to ve skutečnosti výpočet veškerých práv, jež má město, když *i u s f o r i* se vztahuje skutečně na trh a *i u s c i v i l e* na statut měšťanů. Pro naše země totiž neplatí identita *i u s f o r i = i u s c i v i l e* známá z listin magdeburských, cf. S. *R i e t s c h e l*, *Markt und Stadt in ihrem wechselseitigen Verhältnis*, Leipzig 1897, s. 57, a W. *S c h l e s i n g e r*, *Forum, Villa Fori, Ius Fori*, pův. 1960, nově in: W. *S c h l e s i n g e r*, *Mitteldeutsche Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*, Göttingen 1961, s. 289, a *i u s c i v i l e* je třeba interpretovat ve smyslu právního statutu měšťanů, cf. G. *K ó b l e r*, *Civis und ius civile*, ZRG GA 83, 1966, s. 49. *I u s i u d i c i i* pak značí totéž, co v listině uváděné v textu, tedy soubor práv, uplatňovaných na soudu, jak jsou vyjádřena označením *m i e s k e p r a v o*.

tuž vyplývajícímu.²⁵⁾ Je tedy třeba si uvědomit, že toto městské právo v užším, ale přesně vyhraněném smyslu, bylo vyčleněno v chápání doby od ostatního souboru práv, které se týkají postavení měst ve veřejném životě, jejich statutu a organizace jejich správy, tedy od jejich "ústavní" pozice ve společnosti, jejich zřízení.

Jisto je ovšem, že plně vyvinuté a městským právem a městským zřízením vybavené město je výsledkem dlouhého historického procesu. Patří proto i k právníkově úloze a nelze oddělit z okruhu jeho zájmů pečlivé sledování postupného utváření všech přechodných a rudimentárních forem právních, které se vystřídávají a rozvíjejí na území západní Evropy po dlouhá staletí. Nepůjde arci o práci ve starém smyslu, o abstraktní vyvozování institucí z předcházejících, nýbrž o vědomí, že nejen právní forma, nýbrž právní život v nejširším smyslu je výrazem života hospodářského i sociálního. Dokonce velmi často v rané době bude možno dozvědět se o výrobě, obchodu, pohybu osídlení, směrech cest či svrchovanosti nad tvořícími se městskými celky právě jen prostřednictvím zachovaných zlomků právních pramenů, zejména privilegií.

Stále živý zůstává problém kontinuity antického a středověkého města.²⁶⁾ Lze proto chápat, že jednu z hlavních hraničních čar městských oblastí v Evropě tvoří rozdíl mezi územími, kde římská města skutečně žila a trvala i v budoucích staletích, a oblastmi s nově vznikajícími městy bez návaznosti na antické předchůdce.²⁷⁾ S existencí antické *civitas* souvisí úzce i další stupeň v dějinách městského zřízení, totiž tzv. biskupské město. To je pokračováním měst antických v souvislosti s ustanovením synody v Sardice (r. 343), že biskupské sídlo smí být jen ve městě. Odtud pak je vysvětlitelný zjev, že římská města a biskupská sídla byla totožná a že nakonec se stalo slovo *civitas* označením pro biskupské sídlo,²⁸⁾ jak zejména přichází v pramenech v častém spojení *civitas et diocesis*.²⁹⁾ Lze dodat, že

25) G. D i l c h e r (jako pozn. 2), s. 18-19), vymezuje ve shodě s prameny od komplexu práv, týkajících se města, právo městské, které se kryje s pojetím naznačeným v textu.

26) I když sám problém sídelní či právní návaznosti na antická města je pro naše území bez významu, má značnou váhu pro pochopení vzniku středověkých měst v Evropě a měla by mu proto být věnována i u nás hlubší pozornost. Na tomto poli mají zvláštní cenu důležité studie o městech, jež vznikají na místě antických *civitates* v Porýní a v Podunají; srv. příslušné studie o Kolíně n. Rýnem, Řezně, Solnohradě a zvláště o Trevíru aj.

27) W. S c h l e s i n g e r, Über mitteleuropäische Städtelandschaften der Frühzeit, pův. 1957, nově in: W. S c h l e s i n g e r, Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters II, Göttingen 1963, s. 42 ns., ukázal, že rozdíl oblastí, kde byly *civitates*, a takových, kde nebyly, je běžně známý i učené literatuře do 9. století.

28) V jednotlivostech viz F. M e r z b a c h e r, Die Bischofsstadt, Köln - Opladen 1961.

29) J. A h l h a u s, Civitas und Diözese, in: Aus Politik und Geschichte, Gedächtnisschrift für Georg von Below, Berlin 1928, s. 1-16.

právě některá biskupská města patřila mezi první, kde se činně projevíly samostatné zájmy měšťanů a kde došlo ke konfliktům mezi nimi a biskupem - jejich pánem.

Právnick však musí promluvit do otázky různých sídlištních typů a forem a jejich organizace, správy i ochrany, které předcházely vznikání skutečných pozdějších měst, právě tak jako ho musí zajímat i statut osob, které se zabývaly činností, jež se ve městech později koncentruje, řemesly a obchodem. Středověký kupec, "revoluční element ve společnosti, v níž bylo vše jinak stabilní",³⁰⁾ který si vydobývá svého kupeckého práva a získává pro ně panovnickou ochranu, právě tak jako trhově sídlišť se svými právy určenými již nikoli pro osoby, nýbrž pro samo místo, nemohou zůstat stranou při studiu počátků městského práva. Problém forem i označení starých sídlišť, jež se odlišují svou zástavbou, zaměstnáním obyvatel a postupně i právní úpravou od osídlení vesnického, doznal v posledních desetiletích mnoha pokusů o řešení. P o r t u s, b u r g u s, v i c u s, s a l v i t a s se staly předmětem cenných studií, které nejenom - často i v polemicky zaměřených statích - podstatně přispěly k objasnění vzniku městských jader, nýbrž také k metodickým poznatkům, vyplývajícím z měnlivosti pojmů, a aspoň k částečnému proniknutí do jejich právního režimu.³¹⁾ Ukazuje se tu i v mezerovitě a zlomkovitě dochovaných pramenech taková mnohost typů i jednotlivých případů, že není možná jejich povrchní klasifikace, jež by vedla jen ke schematickému nepřípustnému zjednodušování. Porozumět však variabilitě forem, jež předcházejí skutečným městům, je nutné i pro historika území, kde se snad některé z těchto forem nevyskytly, neboť pak si uvědomí potřebu pátrat po důvodech, jež vedly k vytvoření sídelních, hospodářských i právních celků, s nimiž se na daném území setkává, a bude je umět lépe posoudit v rámci celkového vývoje evropských měst než ze zkoumání vymezeného jen na své území.

30) F. E n g e l s, Ergänzung und Nachtrag zum III. Band des "Kapitals", příslušný výňatek in: M a r x - E n g e l s, Über Deutschland und die deutsche Arbeiterbewegung I, Berlin 1961, s. 174.

31) K pojmu b u r g u s a s a l v i t a s např. H. B ü t t n e r, Studien zum frühmittelalterlichen Städtewesen in Frankreich, vornehmlich im Loire- und Rhonegebiet, in: Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens, s. 151-189; a zvl. Traute E n d e m a n n, Markturkunde und Markt in Frankreich und Burgund vom 9. bis 11. Jahrhundert, Konstanz-Stuttgart 1964. Jinak o pojmu b u r g u s členitá literatura pro jednotlivé zeměpisné oblasti v Evropě. Do právního režimu b u r g u máme možnost nahlédnout poprvé v Bourg St. Martin r. 984, cf. H. S t r a h m, Die Area in den Städten, Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte 3, 1945, s. 24 v pozn., kde jsou dosti podrobně zachyceny omnes consuetudines omnium hominum in Burgo sancti Martini extra menia castris positum. Rovněž pojem vicus byl mnohokrát rozebírán; zde stačí upozornit povšechně na práce W. S c h l e s i n g e r a a Edith E n n e n, nově pak věnoval důkladný rozbor pojmu v i c u s G. K ö b l e r, C i v i t a s und v i c u s, b u r g, s t a t, d o r f und w i k, in Vor- und Frühformen, s. 61-76.

Pro území Čech a Moravy, kde se hospodářské předpoklady vzniku měst i jejich rané tvary vyvíjejí později než v západním a severozápadním sousedství, nenacházíme sice všechny odjinud známé typy a také ne všechny termíny, které v pramenech označují v různých dobách a na různých místech preurbánní sídla,³²⁾ nicméně i z těch forem a termínů, které máme dosvědčeny, vyplývá, že je nelze vykládat izolovaně bez sledování jejich proměn jinde.³³⁾ Mimořádnou cenu tu bude mít soustavná návaznost na archeologii a historickou geografii.

Pro vznik měst jako hospodářských center své oblasti nelze neocenit v nejvyšší míře staré trhy. Trh je jedním z nejvýznamnějších atributů i rozvitého města, velkou roli má i jako časná forma města. Leč tu se samozřejmě ocitáme jak na poli dějin hospodářských, kdy zprostředkuje směnu a realizuje se na něm výrobní schopnost i spotřebitelský zájem trhového centra, tak současně i na poli dějin právních. Není možné rekapitulovat ani ve stručné skizze veškeré poznatky i názory o trzích, o trhovém právu, ochraně panovníka nad trhy, trhové míru, trhovém soudnictví atd., jen některých bodů je možno se letmo dotknout. Trhy mají s městy již mnoho podobností, takže se nelze divit, že jeden ze starších právněhistorických směrů vyvozoval právo městské přímo z práva trhového.³⁴⁾ Ale i historikové chápali souvislost obou jevů tak úzce, že

32) Neznáme u nás pojem *s a l v i t a s*, jinak vymezený „geograficky mezi Garonnou a Pyrenejemi, cf. H. B ü t t n e r, s. 178; Traute E n d e m a n n, s. 163; chybí i pojem *p o r t u s* v jeho obecném smyslu, tedy jako *conclusus locus quo importantur merces et inde exportantur*, jak jej definují Digesta D 50.16.59, a jak také bylo běžné i v počátcích měst od 9. století; cf. H. P i r e n n e, *Les villes du moyen âge*, Bruxelles 1927, s. 127-128; L. P e t r í, *Die Anfänge des mittelalterlichen Städtewesens in den Niederlanden und dem angrenzenden Frankreich*, in: *Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens*, s. 259. Při výkladu výrazu *b u r g u s* u nás se příliš vžila nesprávná interpretace *b u r g u s* = ves trhová, jak ji opětovně prosazoval W R i c h t e r, ačkoli jde o označení na naši půdu přinesené jen určitým okruhem listin a vystihující sevřenou zástavbu takto uvedených míst, cf. J. K e j ř, *Burgus und burgensis in den böhmischen Ländern*, in: *Die Stadt in der europäischen Geschichte*, Festschrift für Edith Ennen, Bonn 1972, zvl. s. 222-227.

33) Sem patří různé podoby sídlišť nebo části sídlištních celků, označené jako *v i c u s*, původní pohyblivé významy výrazu *c i v i t a s* a *o p p i d u m*, ba dokonce i výrazu *v i l l a*. Mnohdy bude třeba po pravé interpretaci pátrat velmi pečlivým rozbořem každého jednotlivého výskytu v pramenech.

34) R. S o h m, *Die Entstehung des deutschen Städtewesens*, Leipzig 1890, s. 15, formuluje toto přesvědčení nejpregnantněji: „... der Urquell deutschen städtischen Wesens ist endgültig klargestellt worden. Aus dem Marktrecht ist das Stadtrecht hervorgegangen. Das Marktrecht, und zwar das Marktrecht allein, hat dem Stadtrecht seinen Ursprung und seinen eigentümlichen Inhalt gegeben.“ Již S. R i e t s c h e l, *Markt und Stadt* (jako pozn. 24), i když i on předpokládal kontinuitu trhového a městského práva, nepřijímal závěry tak zjednodušeně přímočaré.

pro naše území mohlo být - právě tak zjednodušeně - raženo přesvědčení, že tzv. *v i l l a e f o r e n s e s* jsou vlastně již města.³⁵⁾

Jednu okolnost nelze však ani dost zdůraznit: Dlouho předtím, než se dotváří skutečné město, existuje již síť pravidelně konaných trhů, které nemohou být vyhlašovány a pořádány libovolně, protože podléhají odedávna panovníkovu trhovému regálu. V této souvislosti lze ponechat stranou jeho vznik, zda se skutečně vyvinul z regálu celního, i dobu, kdy se tak stalo.³⁶⁾ Pro naše území je rozhodná skutečnost, že v době vzniku měst i předcházejících raných forem městských útvarů byl trhový regál již plně vyvinut,³⁷⁾ že nedošlo k rozpadu tohoto výsostného práva do rukou moci nižší - zeměpánů, tak jako je tomu v Německu od 12. století,³⁸⁾ nýbrž že zůstalo pevně v rukou panovníkových. To pak značí, že trhy zůstávaly pod dozorem orgánů panovníckých, že nebylo možno bez svolení panovníkova trh ani založit ani přeložit a že tudíž byly trhy vždy regulovány výsostnou mocí. To se však nutně odráželo i v samém hospodářském významu a ve funkci trhů, které podléhající panovníkovi a přinášejíce značné důchody do jeho pokladny tržními poplatky se rozvíjely ve značné míře ve shodě se zájmy panovníkovy - *sit venia verbo* - finanční a hospodářské politiky.

Při sledování poměru staršího trhu a pozdějšího města je třeba uvážit i značnou míru individuálních předpokladů každé lokality. Leckde se trhy stávají městy povýšením na základě právního aktu, ale často takový akt je v pramenech vůbec nepostižitelný a proměna trhu v město se děje postupně.³⁹⁾ Mnohdy se ze starého trhu město vůbec nestane

35) V. V o j t í š e k, Bratislavské burgum, pův. 1933, nově in: V. V o j t í š e k, Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 421. Na omyl tohoto tvrzení a na zvláštní právní postavení *v i l l a e f o r e n s e s* poukazují zřejmě ve studii *Die Anfänge der Stadtverfassung und des Stadtrechts in den böhmischen Ländern*, in: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*, Vorträge und Forschungen 18, Sigmaringen 1974, s. 442, 451 na, ponechávaje své příští práci důkladný rozbor otázky.

36) Proti mínění S. R i e t s c h l a (jako pozn. 34), přijímaného i W. S c h l e s i n g e r e m, *Forum, Villa Fori, Ius Fori* (jako pozn. 24), s. 291, týž autor, *Der Markt als Frühform der deutschen Stadt*, in: *Vor- und Frühformen*, s. 268, že totiž regál trhový se nepodařilo prosadit ve francké říši a že se vyvinul v plné formě až v 9. století, soudí K. B u c z e k, *Targi i miasta na prawie polskim* (jako pozn. 21), s. 39-41, že vznikl asi již dříve v počátcích franckého státu. Traute E n d e m a n n, s. 38 na, přináší však bezpečné doklady o vzniku regálu trhového až pro 9. století.

37) K jeho vývoji dosud nejlépe A. Z y c h a, *Prag. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Böhmens im Beginn der Kolonisationszeit*, Prag 1912, s. 39 na.

38) Poprvé zjistitelné v proslulém privilegii pro Freiburg im Breisgau r. 1120, cf. W. S c h l e s i n g e r, *Zur Gründungsgeschichte von Freiburg*, in: *Freiburg im Mittelalter*, Bühl/Baden 1970, s. 44.

39) Příklady uvádí W. S c h l e s i n g e r, *Der Markt als Frühform der deutschen Stadt* (jako v pozn. 36), s. 291. U nás takový případ bude asi nutno předpokládat pro Prahu, kde jakékoli pátrání po zakládacím listině zcela selhalo, cf. K e j ř, *Zwei Studien*, s. 83.

a to ukazuje, že není závislost obou vůbec samozřejmá.⁴⁰⁾ Je známo s dostatek případů poklesu trhů na pouhé vsi.

Pod svrchovaností panovníkova výsostného práva je od samého počátku zřizování měst, ať již zakládáním nových "na zeleném drnu", ať již povyšováním existujících osad a tržišť na města.⁴¹⁾ Výrazem této pravomoci je skutečnost, že od počátků městského zřízení v českých zemích, zhruba od dvacátých let 13. století, se po několik desetiletí, přinejmenším do roku 1253, dají skutečná města zjistit toliko na půdě panovnické nebo panovníkovi podléhající z titulu jeho zakladatelského práva ke klášterům panovnické fundace.⁴²⁾ Teprve z doby Přemysla Otakara II. jsou známy případy propůjčení městského statutu a městského práva i osadám ležícím na půdě šlechtické.⁴³⁾

Z úvah nad poměrem trh - město,⁴⁴⁾ kterému by bylo třeba věnovat znovu podrobnou pozornost, se klade řada dalších otázek, jež se budou týkat hospodářské a sídelní situace právě tak jako právního postavení. Jakkoli neexistuje - a bylo by mylné ji i hypoteticky předpokládat - rovnice: trh = město, ani dříve hlášaná přímá závislost: právo trhové jako zdroj pro právo městské, jakkoli jen z některých trhů vznikla skutečná města, přece jen vazba obou hospodářských i právních forem má společného jmenovatele v regální výsosti a obě svým významem pro směnu hrají závažnou roli při plnění střediskové funkce pro okolní spádovou oblast. Je proto nevyhnutelné zahrnout i otázku starých trhů do okruhu zájmů právního historika, který se snaží poznat složité cesty vzniku městského zřízení a městského práva; nelze pominout, že trhy patří k nejdůležitějším raným formám vznikajícího města.

Z dosavadního výkladu se podává, že ve srovnání se starými směry právněhistorického bádání se okruh zájmů právního historika neobyčejně rozšířil. Musí přihlížet k ekonomické a sociální stránce zkoumaných jevů jako k integrální součásti svého badatelského úsilí, jako k předpokladům pro správný výklad právních institucí; musí věnovat svou pozornost nejen skutečným městům, nýbrž i veškerým raným a přechodným sídel-

40) S c h l e s i n g e r, tamtéž.

41) A. H a a s, Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky, Právněhistorické studie 4, 1958, zvl. s. 164-173.

42) J. K e j ř, Die Anfänge der Stadtverfassung und des Stadtrechts (jako v pozn. 35), s. 468-469; L. H o s á k, Středověká kolonizace dyjsko-svrateckého úvalu, Praha 1967, s. 67, dochází ke stejnému poznatku pro zkoumanou oblast. To odpovídá i některým poznatkům o místech cízích. W. S c h l e s i n g e r, Die Anfänge der Stadt Chemnitz und anderer mitteldeutscher Städte, Leipzig 1952, s. 211, upozorňuje, že rozsáhlá plánovací činnost při tvoření sítě měst byla možná jen z panovnické iniciativy a přesahovala rámec možností i nejbohatších kupců.

43) H a a s, s. 171; jako první případ lze zjistit r. 1262 Hněvkovice, CÍM IV/1, č. 6.

44) Lze se zmínit, že není město bez trhu a že povýšení na město zahrnuje vždy i udělení trhu, H a a s, s. 172, což znamenalo vždy zásah regální pravomoci do skladby teritoria.

ním a hospodářským formám, které tvoří východisko pozdějšího městského života i městského zřízení.

***

Město v právním smyslu, jež se stalo typem pro západ- a středoevropský středověk, není obecným jevem města ve světě a ani na území celé Evropy. Typicky oblast byzantská takový typ právního města nezná,⁴⁵⁾ když město zůstává v područí šlechty a střední stav při svém slabém postavení je v politické a sociální závislosti.⁴⁶⁾ Ani města z velkých částí Ruska nemají právní postavení srovnatelné s právním městem známým z našich území. Není možno hledat zde úplné vysvětlení a jít do podrobností, nicméně je zjevné, že město v právním smyslu, vybavené městským právem a městským zřízením, jehož měšťané si dobývají zvláštního postavení ve stavovsky členěné feudální společnosti, žije toliko na určitých územích, kde veškeré hospodářské a politické podmínky umožňují jeho vytvoření a trvání.

Z toho je třeba soudit, že rozlehlá území Evropy, kde žije město jako svébytný útvar právní, musí být podrobena nejen zkoumání se stran historika práva; sama existence tak specifického jevu jako je městské zřízení a městské právo je výzvou i pro ostatní obory historického bádání, zvláště pro dějiny hospodářské a dějiny sociální, aby se zabývaly se svých hledisek všemi impulzy, které k vytvoření právního města vedou.

I když by hranice, které v Evropě oddělují oblasti s městským právem a oblasti, kde podobný jev neexistoval, nebyly snad zcela určité v podobě jasně dělicí čáry, přece jen lze jejich rozdílnost rozeznat dosti markantně. Ale i uvnitř evropských území, kde městské právo tvořilo jednu z nejdůležitějších složek právních systémů, lze najít velmi zřetelná vnitřní rozmezí jiné povahy.

Nejsou tím míněny jen oblasti různých městských práv, odvozených z práv mateřských měst a dále odevzdávaných jejich udělením, naučeními a nálezy dalším a dalším městům, jako je právo magdeburské, lubecké, goslarské, jihlavské, španělské Jacy, anglického Oxfordu, slezské Středy, Starého Města pražského⁴⁷⁾ atd., atd. Rodiny městského práva jsou

45) Cf. V. H r o c h o v á, Byzantská města ve 13.-15.století, AUC - Historica et philosophica, Monographia 20, Praha 1967, zvl. s. 87.

46) H r o c h o v á, s. 9-10.

47) Vědomě mluvím o právu Starého Města pražského a nikoli norimberském, které, jak víme od B. M e n d l a, Tak řečené Norimberské právo v Čechách, Praha 1938, vůbec nemělo vazbu na právo m. Norimberka, který také nebyl nikdy jeho mateřským městem. Námítky W. W e i z s a c k e r a, Die Altstadt Prag und das Nürnberger Recht, ZRG GA 60, 1940, s. 117-142, přinesly sice několik jednotlivostí, ale M e n d l o v ý m důkazem vůbec neotřásl. Je možno poznamenat, že i v rámci městských práv německých nehrál Norimberk nijak významnou roli. H. R e i c h a r d, Die deutschen Stadtrechte des Mittelalters, Berlin 1930, vůbec mezi právní

obecně evropský zjev.⁴⁸⁾ Bádání také věnovalo mnoho úsilí pokud možno přesnému rozeznání územního rozšíření jednotlivých práv⁴⁹⁾ a sestavení příslušných map.⁵⁰⁾

Jiné dělítko je však třeba brát v úvahu, a to oblasti, kde se městské právo postupně vytvořilo a kde bylo v hotovém tvaru převzato. V tomto smyslu patří české země do skupiny druhé, když městské právo je na jejich teritoriu výsledkem recepce ze sousedních území německých. Podobně městské právo zdomácňuje i v dalších zemích střední a východní Evropy, převzato snad s některými modifikacemi a přizpůsobením domácím poměrům, ale přece jen v hotovém tvaru. Zde je však třeba se krátce zastavit, neboť tu bylo dosud nejvíce nedorozumění a neporozumění.

Především je zřejmé, že městské právo neproniká automaticky a libovolně na území, která podobnou instituci dosud neznají. Pro jeho přijetí musí být vytvořeny předpoklady v existujícím již hospodářském členění země, kde existují již trhov a výrobní střediska městům podobná, kde postupuje dělba práce a vytváří se i vědomí odlišnosti centrálních míst, pozvedajících se z okolní venkovské krajiny.⁵¹⁾ Tento nutný ekono-

nomický základ může být i záměrně dále rozvíjen zakládáním nových cenokruhy nezařazuje Morimberk a praví, s.46: "... Die auffällige Erscheinung, dass sich in ganz Bayern kein nennenswerter Rechtskreis ausser dem von Munchen bilden konnte. ... Nürnberg und Regensburg ... war irgendein Einfluss in rechtlicher Beziehung versagt."

48) Edith E n n e n, Die europäische Stadt des Mittelalters, s.120. Že nastávají různé modifikace, se podává z povahy věci. Typický je případ Stoličného Bělehradu, jehož svobody jsou propůjčeny četným městům v Uhrách, mj. i na území Slovenska, ale který nevytváří sám právní okruh a nestává se mateřským právem, cf. E. F ů g e d i, Der Stadtplan von Stuhlweissenburg und die Anfänge des Bürgertums in Ungarn, Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 15, 1969, s. 133.

49) Pro Čechy A. H a a s, Právní oblasti českých měst, ČSPSČ 60, 1952, s. 15-24, pro Moravu řada starších i novějších prací, jejichž výsledky nově shrnula J. K u b í š k o v á-S e d l á k o v á v dosud ne-
tištěné diplomové práci na právnické fakultě brněnské university, Právní oblasti moravských měst, 1974.

50) Poukázat je na seriál map, sestavených W. W e i z s ä c k e r e m, se snahou o stále větší precizaci.

51) Není proto správné, tvrdí-li G. v o n B e l o w, Das ältere deutsche Städtewesen und Bürgertum, Bielefeld-Leipzig 1898, s. 17, že "Die slawischen Nachbarstaaten haben nicht aus sich ein Städtewesen hervorgebracht, sondern es von den deutschen entlehnt." Podobně tvrdí i někteří jiní. Bylo to městské právo, co bylo převzato, nikoli města, která zde už dříve existovala. Novějšímu bádání je tato věc už jasná, např. W. S c h l e s i n g e r, West und Ost in der deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters, in: W. S c h l e s i n g e r, Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters II, s. 250 ns., rozvádí myšlenku, že města na východě Evropy existovala dávno před německým osídlením a vnesením městského práva, a praví důrazně: "Die Behauptung, der Osten habe in vordeutscher Zeit keine Städte gekannt, ist falsch. Wenn im 10. und 11. Jh. Prag keine Stadt war, dann war auch Köln keine". Zcela shodné stanovisko zastává i E. M ü l l e r-M e r t e n s, Untersuchungen zur Geschichte der brandenburgischen Städte im Mittelalter, Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin, Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe 5, 1955, s. 192.

ter podobného typu, tentokrát již i formálně městského charakteru,⁵²⁾ nebo propůjčováním městského statutu již existujícím sídlištěm.⁵³⁾ V českém státě v období třiceti let od první zmínky o městském zřízení r. 1223 až do nástupu Přemysla Otakara II. r. 1253 máme prokázáno sice toliko 18, nanejvýše 20 míst, která se stávají nepochybnými institucionálními městy,⁵⁴⁾ ale mezi nimi jsou zjištěny nesmírně pestré formy vzniku od měst založených "z divokého kořene" (Bruntál, Horní Benešov), takových, jimž jako základ posloužila starší slovanská osada, jež zanechala stopy v jinak pravidelném půdorysu (Uničov), přes rozšíření stávající osady (Hodonín) až k uznání městské povahy starých velikých hospodářských center, k jejich obehnání hradbami a dokonce i k udělení rozsáhlých článků městských práv (Brno). Není tu třeba jít do podrobností; jen povšechný přehled sám postačí, aby bylo ihned zjevno, jak dynamický byl rozvoj českých a moravských měst od samého začátku. K tomu přistupuje, že velmi brzy, již 1232, tedy za pouhých devět let od první bezpečné zprávy o městském zřízení, se objevuje vědomí existence měst vůbec jako zvláštní právní instituce.⁵⁵⁾

52) Vůbec nejstarší zpráva o městském zřízení na našem území se týká r. 1223 dvou měst, Uničova a Bruntálu, kdy Uničovským je mj. povoleno řídit se magdeburským právem tak, jak ho užívají Bruntálští, CDB II, č. 246. Následující listinné zprávy se týkají v letech 1224-1226 měst, která tvořila již dříve důležitá centra, Opavy, CDB II, č. 265; Hradce Králové, CDB II, č. 278; a Znojma, CDB II, č. 288, kde ve všech případech byla pro vytvoření města získána další půda. R. 1227 se dozvídáme o opevňování Jemnice, CDB II, č. 305, tedy již dříve existující osady u panovnického hradu; k r. 1232, CDB III/1, č. 26, je zachováno první zakládací privilegium v technickém smyslu slova, totiž pro královský klášter doksanský, jemuž je dovoleno založit město Kyněperk. Patrně k r. 1236 a ne již 1228, kam je kladě dochované znění listiny, CDB II, č. 381, cf. J. K e j ř, Zwei Studien, s. 95, je třeba počítati s rozšířením města Hodonína a usídlením Němců zde.

53) Nejdůležitější města, která měla již dříve závažný význam hospodářský a značný počet obyvatelstva, Praha, Litomeřice, Olomouc a Brno, ale i Žatec, Ústí nad Labem, Hlubčice, dosahují městského zřízení až ve třicátých nebo čtyřicátých letech 13. století, tedy později než některá místa méně významná a nově založená.

54) J. K e j ř, Zwei Studien, s. 87 ns., vypočítává tato města: Uničov, Bruntál, Opava, Jemnice, Znojmo, Hodonín, Hradec Králové, Kyněperk nad Ohří, Kladruby, Staré Město pražské, Litomeřice, Ústí nad Labem, Žatec, Brno, Olomouc, Horní Benešov, Hlubčice, Jevíčko, k nimž je třeba připočítat pak i Cheb, který ale tehdy netvořil ještě součást českého státu. K vyjmenovaným městům bude asi vhodné přiřadit i Jihlavu, u které lze z nepřírodných dokladů soudit na její městský charakter v době krátce před rokem 1253, viz I. P á n e k, Mistr Diviš a jihlavská listina, ČMM 87, 1969, s. 275-281, a Svatohavelské Město pražské, doložené sice až listinou z r. 1265, CDB V, č. 452, kde se ale praví, že nová civitas circa Sanctum Gallum temporibus domini Wenceslai ... magnifice sit constructa, instituta in ea iuribus et libertatibus universis, quibus alie civitates regni nostri solite sunt gaudere ...

55) V citovaném již privilegiu pro Doksany na založení města Kyněperka nad Ohří, CDB III/1, č. 26, propůjčuje panovník ke zlepšení postavení města omnes libertatem, quam aliqua regni nostri civitas habere dinoscitur.

Na existujících již a vědomě rozmnožovaných hospodářských základech stojí recepce příslušných právních úprav. Tu je nutno položit důraz na slovo recepce, tedy nikoli jakési svévolné proniknutí práva na cizí území. Pro české země platí určitě, že i městské právo zdomácňuje pod autorizací panovnické svrchovanosti, že i nově přicházející němečtí osídlenci, přinášející své právo - na severu magdeburské, tak mohou činit jen pod ochranou české panovnické moci. Přijetí městského práva a zavedení městského zřízení je tedy možné toliko za stávajících již a postupně dotvářených materiálních předpokladů a za aktivní součinnosti svrchované moci ve státě. U nás není znenáhlé rozvíjení institucí městských, recepce městského práva postupuje velkou vlnou v historicky krátké době.

Pro český stát a pro další země střední Evropy východně od rozmezí, jdoucího zhruba po naší západní hranici,⁵⁶⁾ nelze zjistit skutečné institucionální město před 13. stoletím a také nelze zjistit městské právo, vytvořené domácím právním vývojem. To je nutno si uvědomit zejména proto, že např. skandinávské země vytvořily určité pramenně doložené formy svého domácího městského práva a teprve postupem doby a nikoli najednou přejaly městské právo německé.⁵⁷⁾ Po jistou dobu byla část bádání přesvědčena, že svébytné městské právo našlo svůj vznik i v Polsku a teprve postupem doby bylo překryto proniknutím německého práva městského.⁵⁸⁾ Ale byla to sama polská věda, která dílem významného právního historika zcela vyvrátila představy o "městech na právu polském",⁵⁹⁾ a dnes již není nikoho, kdo by se mohl pokusit takové mínění hájit.⁶⁰⁾ Jako u nás, tak i v Polsku a ve Slezsku městskoprávní instituce jsou přejímány z německého sousedství.

---

56) H. S t o o b, Die Ausbreitung der abendländischen Stadt im östlichen Mitteleuropa, pův. 1961, nově in: H. S t o o b, Forschungen zum Städtewesen in Europa I, Köln-Wien 1970, s. 118-119, podává podrobný výklad o linii rozšíření měst kolem r. 1200. Ale výraz "abendländische Stadt" není vhodný, neboť nerespektuje dosti domácí formy, které jsou základem. Ze S t o o b o v a pojetí plyne, že i jemu je důležitým kritériem městské zřízení.

57) K. Z e r n a c k, Der europäische Norden als Städtelandschaft der Frühzeit, in: Beiträge zur Stadt- und Regionalgeschichte ost- und Nord-europas, vyd. K. Z e r n a c k, Wiesbaden 1971, s odkazy na obsáhlou literaturu zejm. švédskou. Podobný jev pro města ruská před mongolským vpádem předpokládá W. K ü t t l e r, Zum Problem der Anwendung des marxistisch-leninistischen Klassenbegriffs auf das mittelalterliche Städtebürgertum, ZfG 22, 1974, s. 607, údajně s opřením o V. T. P a š u t a in: A. P. N o v o s i l c e v, V. T. P a š u t o a j., Drevněrusškoje gosudarstvo i jego meždunarodnoje značenie, Moskva 1965, odkud ale toto tvrzení v plné váze prokázati nelze.

58) K hlavním představitelům tohoto názoru patřili H. M u n c h, K. T y m i e n i e c k í, G. L a b u d a a Z. K a c z m a r c z y k.

59) K. B u c z e k, Targi i miasta na prawie polskim (jako v pozn. 21).

60) J. M a t u s z e w s k i, Die Aufnahme des deutschen Rechtes in Polen, in: Bulletin de la société des sciences et des lettres de Lodž, 20/4, 1970, s. 5, dochází o městském právu k závěru: "Seine Base war

Dějiny vzniku městského práva a zvláštního postavení měšťanů v západní Evropě jakož i prokázané prvky městskoprávní na evropském severu před převzetím německého práva prokazují, že recipování městského práva v krajinách, kde k samostatnému vytvoření městského práva nedošlo, nepředstavuje důkaz o jejich snad závislé pozici a materiálně nedosta- tečných předpokladech k vytvoření měst. Převzetí městského práva a fo- rem městského zřízení, které, jak bylo zdůrazněno, by vůbec nebylo mož- né bez domácího hospodářského rozvoje, není ničím jiným než přijetím jinde osvědčeného systému právního pro stejnou sféru hospodářských a společenských zájmů.

Při tomto zjištění je však třeba se vyvarovat omylu, že snad přije- tím městského práva se nic nemění na obraze dosavadního sídelního útva- ru. Ve skutečnosti se velmi mnoho přetváří, je doplňován areál města, přesouvá se často jeho těžiště, bývá budováno opevnění, roste počet je- ho obyvatel příchodem nových, ať již z venkovského okolí nebo zejména ze vzdálených německých teritorií ...; město právní dostává i navenek odlišnou podobu.⁶¹⁾

Města také navazují zcela pravidelně na starší slovanská sídliště, to je na existující hospodářsko-geografické rozčlenění země.⁶²⁾ Jen ně- která města založená "na zeleném drnu" nemají takového předchůdce, ji- nak je starší osada zcela běžným jádrem k nově se tvořícímu městu,⁶³⁾ třebaže o topografické identitě nelze často mluvit.⁶⁴⁾

Pro naše území zůstává jedním z rozhodujících momentů vedoucích ke zdomácnění městského práva intenzivní proud německých osídlenců, kteří si je pod autoritou panovníkova svolení přinášejí ze svých domovů.⁶⁵⁾

---

aber grundsätzlichen deutsch." W.M. B a r t e l, Stadt und Staat in Polen im 14. Jahrhundert, in: Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert, vyd. W. R a u s c h, Linz 1972, v diskusi, s. 164, praví přímo, že jen váha- vě užívá termínu "město na právu polském" a že postavení městských kom- plexů v době před zavedením magdeburského práva nelze označit pojmem městské právo.

61) I když lze sotva přijmout termín "Kolonialstadt", jak jej chápe E. M ü l l e r-M e r t e n s, (jako pozn. 51), s. 194, přece jen je třeba ve shodě s ním uznat, že jde o "Neubildung". Srv. k tomu již pozn. 18 výše.

62) M ü l l e r-M e r t e n s, tamtéž.

63) Posledně na podobnou skutečnost při osídlení města Kežmarku uká- zal B. P o l l a, K problematike začiatkov miest s hľadiska historickej archeológie, Historické štúdie 19, 1974, s. 16-18.

64) Cf. výše pozn. 17. Právě citovaný P o l l a přináší tu další doklad správnosti tohoto poznatku, když ukazuje, že v Kežmarku původ- ní osada s kostelem sv. Michala nebyla po vzniku města pojata do jeho opevnění.

65) Je to opravdu teprve soustavné osídlení počínaje od 13. století, které umožňuje proniknutí německého práva městského. Dřívější bezpečně doložené skupiny německého obyvatelstva na některých místech mohou sice dosáhnout privilegia, jež je opravňuje užívat svého práva, u nás So- běslavovo privilegium pro pražské Němce, ale toto právo zůstává omezeno jen na ně a není přijímáno dále. Jsou sice známy případy, kdy i domácí

Rozhodná většina měst na našem území také dostává národnostní zabarvení německé,⁶⁶⁾ pro Menší Město pražské máme přímo dosvědčeno vypuzení staršího domácího obyvatelstva a jeho nahrazení Němci.⁶⁷⁾ Jen zvolna se mění národnostní relace početním růstem Čechů.⁶⁸⁾ Ale tento prvek personální a národnostní, který nelze nepojímat do úvah, není všeobecně nutným doprovodem zdomácnění městského práva. Jsou oblasti na rozmezí střední a východní Evropy a přímo na území ruské říše, kam sice již německý sídelní proud nepronikl, ale kde zakotvilo přece jen magdeburské právo.⁶⁹⁾

Určitá část bádání mluví přímo o městě německoprávním - deutschrechtliche Stadt.⁷⁰⁾ Třebaže základ německého městského práva je samozřejmý, přece jen označení "německoprávní město" není technicky přesné. Mizí v něm totiž element domácí výsostné moci, bez jejíž autority a často i písemných privilegií by takové právo nemohlo zdomácnit, a klade se neúměrný důraz na národnostní stránku věci. Zdá se, že daleko vhod-

---

obyvatelstvo postupně přijímá právo německé osady, jež se pak vztáhne na celé město, cf. Z. K a c z m a r c z y k, Początki miast polskich, CPH 13, 1961, s. 34, s důrazem na případ Štětina, W. M a i s e l, Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI. wieku, Poznań 1961, s. 48, s úvahou o Poznani, ale tu jde o případy, jež nelze zobecňovat a je třeba je zkoumat individuálně. Některé skupiny ani podobné právo dosvědčeno nemají, např. německé obyvatelstvo v Brně nebo jiné cizojazyčné skupiny v centrech obchodu. Je tedy teprve určitá mocensko-politická konstelace podmínkou pro silnější proud nových příchozích z ciziny do měst a pro záměrné zakládání nových měst, je to - nebojme se toho označení - plánovitost v dotváření městské sítě, která umožňuje pronikání městského práva. Že pro jeho převzetí je rozhodný postoj výsostné moci domácí, je opětovně zdůrazněno. I pro Slovensko vidí D. L e h o t s k á, Vývoj městského práva na Slovensku, Sborník filozofickej fakulty University Komenského, Historica 10, Bratislava 1959, s. 67-70, příchod německých hostí a jejich nárok na uplatnění vlastních obyčejů jako východiště vznikání měst v právním smyslu.

66) Svědčí o tom i zprávy kronik. Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila, vyd. B. H a v r á n e k - J. D a ň h e l k a, Praha 1958, s. 161, mluví o Němcích ve městech a uvádí Hradec Králové, Vysoké Mýto, Chrudim, Nový Bydžov a Poličku, tedy města ležící v oblastech obývaných převážně Čechy. Zbraslavská kronika, FRB IV, s. 320, hlásí k r. 1334, že ve městech byla obecnější němčina než čeština. K takovým zprávám obecného rázu lze připojit i analýzu terminologie listin, které uvádějí městskoprávní instituce velmi často jejich německým označením.

67) FRB II, s. 294.

68) Obecně lze poukázat na E. S c h w a r z e, Volkstumsgeschichte der Sudetenländer I-II, München 1965-1966, a jeho údaje k jednotlivým městům. Ku Praze nově J. M e z n í k, Národnostní složení předhusitské Prahy, Sborník historický 17, 1970, s. 5-30.

69) H. C o n r a d, Deutsche Rechtsgeschichte I, 2. vyd., Karlsruhe 1962, s. 356. H. T h i e m e, Die Magdeburger und Kulmer Stadtrechte im deutschen Osten, in: Deutsche Ostsiedlung im Mittelalter und Neuzeit, Köln-Wien 1971, s. 149, poznamenává, že nelze všude hledat německé obyvatelstvo, kde se zjišťují německoprávní osídlení.

70) Cf. zejména práce W. K u h n a, např. Die deutschrechtlichen Städte in Schlesien und Polen in der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts, Marburg/Lahn 1968.

nější a přesnější bude užívat označení město v právním smyslu, právní město - Rechtsstadt,⁷¹⁾ či institucionální město, město jako instituce právní.

Pro naše území, kde se městské právo nevytváří, ale je převzato, nebude možno sledovat v obecné linii jeho počátky a rozvoj, ale i tu bude vhodné získat si dostatečné informace o vytváření městského zřízení, městské komunity a institucí právního života ve městech, jak lze jejich rozvoj sledovat v západní Evropě. Zvláštní pozornost si zaslouží otázky vzniku městské svobody a městské obce.⁷²⁾ Komunální či municipální hnutí ve městech je opětovně předmětem studia a naráží na sebe - řečeno v rámci těchto stručných odstavců poněkud schematicky - dvojí mínění, totiž přesvědčení o revolučním charakteru vzniku městské obce, jež se vytváří v bojích proti pánu města, a evoluční chápání problému, kdy se vidí naopak součinnost měšťanů s pánem.⁷³⁾ Ačkoli je už přímo nakupena učená produkce s touto tematikou, přece jen bude třeba diskusi vést dále na historicky fundované rovině a bez apriorních abstrakcí na základě nedostatečného počtu analyzovaných případů.

Široká a nesystematická diskuse, která po řadu let probíhá, má některé nedostatky. Vznik městských svobod a utvoření městské obce nemůže být objasněno bez ohledu na skutečnost, že jde o pojmy právní a ústavní, ale hlas právníků se ozývá jen sporadicky. Nadto je třeba zápasit s nevyjasněností pojmů, která se rovněž vtírá někdy do úvah historiků měst. Dřívější přesvědčení, že *c o n i u r a t i o*, přísežné společenství měšťanů, je východiskem pro vydobytí městských svobod, je už opuštěno

71) K. B l a s c h k e, Altstadt - Neustadt - Vorstadt (jako pozn. 16), velmi zevrubně probírá tento pojem, ukazuje jeho význam a zařazuje jej do vývojových stupňů při vytvoření města.

72) Východiskem studia zůstává stále H. P l a n i t z, Die deutsche Stadtgemeinde, ZRG GA 64, 1944, s. 1-85.

73) První mínění zastával H. P l a n i t z a s ideovým důrazem zvláště marxistická historiografie měst v Německé demokratické republice. Druhé mínění se prosazuje stále silněji v bádání v Německé spolkové republice. Diskuse, zvýrazněná zvláště polemickým stanoviskem historiků v NDR, dostala zřetelně ideologický charakter. Z nové literatury např. W. M ä g d e f r a u, Stadtentstehung und revolutionäre Kommunalbewegung aus regionaler Sicht, ZfG 19, 1971, s. 627-647. E. V o i g t, Zum Charakter der "staufischen" Städtepolitik, in: Die Volksmassen - Gestalter der Geschichte, Festschrift für Leo Stern, Berlin 1962, s. 22, kritizuje především W. S c h l e s i n g e r a a Edith E n n e n, že neoceňují dostatečně boj měšťanů proti pánům měst. W. M ä g d e f r a u, s. 635, zachází však v polemice příliš daleko mimo vědeckou bázi. - Proti tomu K. B o s l, Typen der Stadt in Bayern, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, Bd. 32, Heft 1, 1969, s. 5, tvrdí, že "... die alte These von der Entstehung der Bürgerfreiheit und des städtischen Fortschritts aus eigener Kraft und Initiative heute von keinem ernsthaften Forscher mehr vertreten werden kann," a zdůrazňuje zvláště finanční zájmy pánů na prosperitě měst. Dále citované příspěvky in: Haupttendenzen, ukazují na potřebu správného zařazení komunálního hnutí v dějinách měst a hospodářství.

zejména proto, že jeho výskyt je omezen místně a jen zřídka doložen.⁷⁴⁾ I komunální hnutí se chápe v jeho plné vnitřní rozpornosti a poukazuje se správně, že spolu s bojem proti pánu města probíhaly různě se projevující konflikty uvnitř měst a tvořila se neurčitá seskupení opozice, která sdružovala podle okolností různé sociální síly, ale nespojovala se v pevnou jednotu.⁷⁵⁾ Bylo poukázáno i na to, že pojem obec je třeba chápat různě, když často postihuje jen určitou část měšťanstva.⁷⁶⁾

Třebaže diskuse o tak základních pojmech jako je městská svoboda, městská obec, komunální hnutí aj. přinesla mnoho poznatků, není možno ji pokládat za uzavřenou, naopak bude potřeba se k těmto otázkám obracet znovu na vyšší úrovni ideové a věcné.⁷⁷⁾ Znovu a znovu se vynoří problém vztahu města k pánu města, různý dle času, teritoria, typu městské vrchnosti (panovník, biskup, šlechtic) a hospodářské síly měšťanstva. Bude proto nutné vzít v úvahu každý zjistitelný případ a jeho charakteristiku a teprve z jejich souhrnu odvodit ne snad obecně platnou abstraktní poučku, nýbrž reálné historické trendy. Přitom vyvstanou úvahy nad některými pojmy, které mohou mít odlišné dimenze v našem povědomí a v historické podobě,⁷⁸⁾ takže nebude vždy snadno jim dát správ-

74) Cf. i diskusní mínění B. T ö p f e r a a E v e m a r i a E n g e l, in: Haupttendenzen I, s. 85 a 87; souhlasně i E r i k a U i t z, Schlusswort tamtéž II, s. 161-162.

75) K. C z o k, Kommunale Bewegung und bürgerliche Opposition in Deutschland im 13. Jahrhundert, Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, Gesellschafts- und sprachwissenschaftliche Reihe 14, 1965, zvl. s. 418.

76) K. C z o k, in: Haupttendenzen II, s. 152.

77) Metodicky vyjádřila takový požadavek E r i k a U i t z, in: Haupttendenzen II, s. 161: "...die für uns so wertvollen methodologischen Hinweise der Theoretiker des Marxismus-Leninismus zu einer bestimmten historischen Erscheinung in ihrem konkreten Sachbezug zu analysieren." Je známo, že K. M a r x, v dopise F. Engelsovi 1845, užívám otisku in: Über Deutschland (jako pozn. 30), s. 596, praví: "...der konspiratorische und revolutionäre Charakter der Munizipalbewegung..."; z toho však nelze odvozovat, jak poznamenává E r i k a U i t z, tamtéž, že by to znamenalo rozhodující kritérium pro evropský vývoj města.

78) Jako příklad lze uvést pojem samospráva, nesporně novodobý, ale často užívaný pro středověká města. J. S y d o w, Zur verfassungsgeschichtlichen Stellung von Reichsstadt, freier Stadt und Territorialstadt im 13. und 14. Jahrhundert, in: Les libertés urbaines et rurales du XIe au XIVe siècle, Collection Histoire, č. 19, Bruxelles 1968, s. 301, praví, že nelze mluvit v říšských a teritoriálních městech o samosprávě před koncem štaufské doby, když tato města jsou zcela v rukou pána. V. V o j t í š e k, Z právních dějin československých měst, nově in: V. V o j t í š e k, Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 427, v pokusu o definici města pracuje s pojmem samosprávy: "... města jsou samosprávná střediska ...". Zůstává nepochybné, že právě u tohoto pojmu bude hrát velkou roli skutečný rozsah samosprávy a rozmezí, které městské samosprávě ponechává pán města. Ačkoli česká královská města mají až do husitských bouří značnou vůli při řízení vlastních vnitřních věcí, zůstávají přece velmi nesamostatná ve své politice, když konstitutivní význam pro právní postavení rady má dosazení z rukou orgánu panovníkova.

né místo při analýze pramenných údajů.⁷⁹⁾ Bude také mít na mysli i časové rozmezí, ve kterém se městská komunita tvoří, když od r. 1066, kdy je hledán její první zřetelný případ v proslulé listině pro město Huy,⁸⁰⁾ až do rozvitého 13. století, kdy je již pravidelným jevem, uplynou téměř dvě století.

Snaží-li se tyto řádky ukázat potřebu spolupráce vědních disciplín pro studium vzniku a počátků měst a určit místo právní historie v tomto rámci, nelze na druhé straně neupozornit, že některé poznatky právníků nejsou dosti oceňovány, ačkoli přinášejí vážné podněty pro sledování sociálních i hospodářských poměrů. Zdánilivě tak juristicky uzavřené právo procesní patří k nejcitlivějším ukazatelům pro posuzování výrobního a obchodního rozmachu tvořícího se měšťanstva. Města jsou bojovníky za racionalizaci práva procesního. Daleko předstihují zemské právo při odstranění těžkopádných formalit - kupec i výrobce potřebují právo pružné; při odmítnutí iracionálních důkazů, soudního souboje, ordálů či přísazných pomocníků - kupec i výrobce potřebují rozhodnutí na základě reálného důkazu;⁸¹⁾ při podrobení všech osob bez ohledu na vyšší či nižší stav témuž soudu městskému v jeho obvodu⁸²⁾ - výrobce i kupec nemíní respektovat stavovské výsady, které vadí jejich podnikání. Pokrok v soudnictví a důkazním právu je tu zřetelně výrazem progresu dosaženého v rozvoji výrobních sil.

Ale i jinak představuje právo městské, ve srovnání se ztrnulým právem zemským či jinými zvláštními právy, prvek značně průbojný, právě tak jako byla průbojná městská výroba i obchod.⁸³⁾ To ukazuje i neobyčejně široké otevření měst pro pronikání práva římského, u nás nejlépe zachy-

79) Typicky při pojmu městská svoboda, jejíž obsah nelze vyjádřit naším dnešním pojetím; cf. H. S t r a h m, *Mittelalterliche Stadtfreiheit*, Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte 5, 1947, s. 77-113; cf. i G. D i l c h e r (jako pozn. 2), s. 17.

80) A. J o r i s, *Huy et sa charte de franchise 1066*, Bruxelles 1966; cf. H. P l a n i t z, *Die deutsche Stadtgemeinde*, s. 4-5.

81) W. E b e l (jako pozn. 7), s. 246; H. P i r e n n e (jako pozn. 32), s. 114-115, 174. Velmi energicky byly zásady racionálního důkazu prosazeny ve flanderských městech již ve 12. století, cf. R. v a n C a e n e g e m, *Coutumes et législation en Flandre aux XIe et XIIe siècles*, in: *Les libertés urbaines et rurales*, na několika místech a zvl. v diskusi, tamtéž, s. 314. Avšak i pro Uhry máme velmi raný doklad zá- kazu soudního souboje ve zlaté bulle Bely IV. pro Pešć z r. 1244, A. K u b i n y i, *Die Anfänge Ofens*, Berlin 1972, s. 18.

82) W. E b e l, tamtéž, s. 251; a již A. S c h u l t e, *Reicheneuer Städtegründungen* (jako pozn. 4), s. 166.

83) Již kupecké právo staré doby se řídilo zásadami odlišnými od zemského práva, jak na to pohněvaně poukazuje Alpert z Met ve spise *De diversitate temporum* mezi lety 1021-1024 mluvě o kupcích v Tielu: *Iudicia non secundum legem sed secundum voluntatem ducentes*, MGH SS IV, s. 718; cf. H. P i r e n n e, s. 115; Edith E n n e n, *Das Städtewesen Nordwestdeutschlands von der fränkischen bis zur salischen Zeit*, pův. 1964, nově in: *Die Stadt des Mittelalters I*, s. 188-189; H. P l a n i t z, *Kaufmannsgilde und städtische Eidgenossenschaft in niederfränkischen Städten im 11. und 12. Jahrhundert*, ZRG GA 60, 1940, s. 26.

ceného v proslulém brněnském Schoffenbuchu.⁸⁴⁾ Výroba zboží a formy obchodního styku si nutně vyžadují jasných právních pojmů a přesného odlišení institucí, které dodává znovuzrozené právo římské. I z těchto hledisek posuzováno se ukazuje velkým nedostatkem pro dějiny hospodářství i společenského rozčlenění, že nemáme dosud zpracováno systematicky právo našich měst,⁸⁵⁾ a to ani pro období, kdy je v pramenech bezpečně zachyceno. Tím obtížnější bude vytěžit ze zlomkovitých pramenů starší doby dostatek údajů pro zkoumání jeho obsahu v samých počátcích.

Jen u některých měst (např. Hlubčice, Brno, Horní Benešov) najdeme v privilegiích články, upravující některé instituce, ale u nich je třeba pracovat se zvýšenou pozorností. Privilegium je totiž určeno jen pro svého příjemce, tedy pro jmenované město, a nelze je vůbec při interpretaci rozšiřovat na jiná města nebo dokonce hledat v něm ustanovení, která platí pro města všeobecně. Také se nikde takové články netýkají souboru městského práva vůbec, nýbrž jen pro dané město speciálně určených výsad, které vůbec nemusí mít paralely jinde. Souborná shrnutí městského práva, ať již v jakékoli podobě, např. právní knihy, nenajdeme u nás dříve než ve 14. století,⁸⁶⁾ tedy v době už zcela rozvitého systému měst. Musíme zatím setrvat u neuspokojivého zjištění, že obsah obyčejového práva městského, jak je k nám přinášen novým příchozím obyvatelstvem měst a rychle zdomácňuje, nám zůstává v mnohém neznámý a nemáme prostředků, jak bychom jej mohli spolehlivě a vcelku odhalit.

Přitom je však znovu a znovu třeba si připomínat, že útvarem, kde se městské právo tvoří a aplikuje a který je organizován a spravován podle svého zřízení, je individuální město. I když spadá určité město do okruhu vyššího práva jiného městského centra a je vázáno na rodinu městského práva, přece jen soubor práv, získaných na základě privilegií, a autonomní tvorba norem městskou radou jsou tak značně určujícím elementem, že každé město je svébytnou právní sférou. Nikdy také nelze vy-

---

84) K jeho římskoprávnímu obsahu podali podrobně příspěvky v několika pracích M. B o h á č e k a Gertrud S c h u b a r t - F i k e n t s c h e r.

85) Zcela nedostatečný a dnes jen těžko upotřebitelný je pokus J. G r u n z e l a, Über die deutschen Stadtrechte Böhmens und Mährens, MVGD 30-32, 1892-1894, který psal ještě před kritickým zhodnocením prvních svazků moravského diplomatáře a zcela důvěřoval všem Bočkovým falzům. - Pro příští zpracování městského práva u nás pak nebude samozřejmě stačit dogmatická analýza norem, nýbrž bude zásadou zřetel ke všem podmínkám, jež právo utvářely, tedy k souhrnu životní reality města, jejímž je právo výrazem.

86) Odezíratí je od tzv. práv otakarovských pražských, jejichž původ i dosah je dosud zcela záhadný. Literaturu posledně shrnul V. V o j t í š e k, O tzv. otakarovském městském právu pražském, Zápisky katedry čsl. dějin a archivního studia I, 1956, seš. 1, s.5-15, seš.2, s.16-23, ale ani jeho řešení, kdy památka by měla být obsahem ztraceného privilegia pro m. Prahu, neuspokojuje.

nechat z úvah pravomoc pána města a poměr města k němu. Proto má cenu i odborně fundovaná analýza práva jednotlivého města, která může přinést věcně i metodicky cenné poznatky, a srovnáním takových výsledků lze dosíci daleko přesnějších znalostí o obsahu práva než z jakéhosi abstraktně shrnujícího pohledu. Stačí si ostatně uvědomit, jak v třetí individualních městských práv se těžkopádně a zvolna prosazuje unifikace městského práva a za jakých politicko-mocenských okolností je jí teprve dosaženo.

Závažný právní význam mohou mít i zdánlivě jen faktická a hmotná zařízení jako jsou hradby. Městská fortifikace se stala do té míry vnějším symbolem měst, že právě v ní bylo hledáno odlišení města od jiných typů sídlišť, trhů či vsí, a hradby byly pokládány za znak města po výtce.⁸⁷⁾ Před tímto zjednodušujícím pojetím je třeba varovat. Obehnutí se hradbou není všeobecné právo měst, nýbrž bývá jim povoleno jejich pánem nebo přímo panovníkem,⁸⁸⁾ takže i místa, u nichž je jinak městské zřízení nepochybné, dostávají možnost vystavět hradby teprve dodatečně jako zvláštní výsadu. To jistě neznačí, že obranný charakter by neměl být brán v úvahu⁸⁹⁾ nebo že by hradby neměly vůbec žádný význam pro stanovení pojmu města.⁹⁰⁾ Ale je třeba mít na mysli, že i sídla neměstského charakteru mohla být opevněna,⁹¹⁾ ba i pouhé vesnice byly mnohdy obranně schopné, a na druhé straně, že existovala nesporná města, která hradby dostala až se značným odstupem času.⁹²⁾ Nedostatek hradeb vůbec nesnižoval městský charakter sídliště a soudobé prameny počítají i neopevněná sídliště za města.⁹³⁾

87) Viz např. definici města, jak ji určil V. V o j t í š e k (jako pozn. 78): "... města jsou samosprávná střediska, opevněná hradbami a nadaná výsadami..." Rozdíl města a trhu viděl v opevnění i S. R i e t s c h e l, Markt und Stadt, s. 149, i jiní. V této úvaze nelze jít do podrobností a uvádět veškeré rozdíly v mínění literatury, která je už těžko přehledná.

88) A. H a a s (jako pozn. 41), s. 178 ns.

89) C. H a a s e, Die mittelalterliche Stadt als Festung, pův. 1963, nově in: Die Stadt des Mittelalters I, s. 377-407.

90) Pokusy o vypočtení znaků středověkého města také hradby uvádějí, např. nejširší z nich in: The Erosion of History, s. 9. Je třeba nalézt správnou proporci v závažnosti kritérií, mezi nimiž hradby jsou jen jedním a rozhodně ne výhradním. To tedy plně odpovídá zjištění, že "... Befestigung allein aber niemals als ausschlaggebendes Moment des Stadtbegriffs anerkannt werden könnte...", W. S c h l e s i n g e r, Stadt und Burg im Lichte der Wortgeschichte, pův. 1963, nově in: Die Stadt des Mittelalters I, s. 101. Shodně již A. S c h u l t e, Reichenauer Städtegründungen, s. 166.

91) Typický příklad je Kufstein, který byl opevněn 50 let před svým povýšením na město, cf. J. B ä r m a n, Die Städtegründungen Heinrichs des Löwen und die Stadtverfassung des 12. Jahrhunderts, Köln-Graz 1961, s. 284, s opřením o příslušnou literaturu.

92) Příklady uvádí H. P l a n i t z, Die deutsche Stadt im Mittelalter, Graz-Köln 1954, s. 229.

93) W. S c h l e s i n g e r, Stadt und Vorstadt, in: Stadterweiterung und Vorstadt, vyd. E. M a s c h k e a J. S y d o w, Stuttgart 1969,

Hradby samy o sobě mohou být tedy považovány za kritérium města teprve v druhé řadě, a to za kritérium nikoli nezbytné. Ale tam, kde jsou postaveny, mají svůj velmi důležitý význam právní. Jsou hranicí, která přesně vymezuje obvod platnosti městského práva.⁹⁴⁾ Hradby také zpravidla tvoří hranici mezi městem a předměstím, které případ od případu má právní postavení odlišné než samo ohrazené město,⁹⁵⁾ a naopak zahrnutí některých částí mimoměstských do rozšiřovaného okruhu hradeb značí i jejich podrobení právnímu režimu ve městě.⁹⁶⁾ Je ostatně třeba dbát ve zvýšené míře i na terminologii, neboť ne všechny výrazy, jež mohou značit opevnění, lze takto ve všech případech skutečně interpretovat, když např. termín *m o e n i a* může značit také všeobecně městské budovy.⁹⁷⁾

***

Kdybychom chtěli vypočítávat všechny tematické okruhy, v nichž má právník při zkoumání počátků měst říci své slovo, a naznačovat snad dokonce směry možných řešení, nestačila by k tomu pouhá stať. Je tedy třeba zastavit i tento stručný povšechný rozhled, ač řada dalších otázek by si zasloužila být sem rovněž pojata, a pokusit se o shrnutí a výhledy příští práce. Lze říci, že jen málo problémů při studiu měst může právník ponechat stranou svého zájmu, že k velké většině otázek má a musí se vyslovit, když jde buď o problémy, které se týkají po výtce práva a zřízení, poměru k pánu města, právní regulace hospodářských zájmů či statutu osob, nebo aspoň mají své aspekty či důsledky právní, jako je stavba hradeb, obchodní cesty, usídlení žebravých řádů ve městech, církevní správa aj. aj. Ve všech těchto okruzích zájmu má právně-historický přístup své oprávnění ale i své proporce. Jsou temata, kde

---

s. 18, uvádí příklad mohučského landfrídu z r. 1235, kde je postaveno vedle sebe *s i c i v i t a s e s t m u r a t a - s i c i v i t a s m u r o c a r e t*. Tomu odpovídá z českých pramenů nejednou doložený obrat *m ě s t a h r a ž e n á a n e h r a ž e n á*; cf. doklady ve Staročeském slovníku pod hesly *nehražený* a *nehražený*.

94) Za jiné stačí uvést Edith E n n e n, *Die europäische Stadt des Mittelalters*, Göttingen 1972, s. 120.

95) K tomu jednotlivé příspěvky in: *Stadterweiterung und Vorstadt* (jako v pozn. 93).

96) R. S o h m, *Die Entstehung des deutschen Städtewesens*, s. 21, zvl. pozn. 22.

97) Tak to platí pro Paderborn, W. S c h l e s i n g e r, *Städtische Frühformen zwischen Rhein und Elbe*, in: *Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens*, a nově in: W. S c h l e s i n g e r, *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*, s. 150. Je sporné, zda lze tedy v případě Lubeka interpretovat termín *m o e n i a* výlučně jako hradby, jak činí B. D i e s t e l k a m p, *Welfische Stadtgründungen und Stadtrechte des 12. Jahrhunderts*, ZRG GA 81, 1964, s. 184, na základě Helmolda, kde se praví, že kupci obnovili vedle kostelů *i m o e n i a c i v i t a t i s*; zde to může znamenat i obecně obnovu městských budov, tedy celkové městské zástavby.

bude slovo právníkovo priorní a rozhodující a ostatní obory přinesou poznatky doplňující; jinde však historie práva bude disciplínou jen pomocnou, která toliko upřesní výsledky jiných. V každém případě však by si měl i právník i kterýkoli jiný specialista být vědom toho, že nikoli v jeho izolovaném přístupu, ale v úzké spolupráci se všemi ostatními může přinést vpřed hledící poznatky, a že absolutizace vlastních výsledků a nesnášenlivost k práci druhých znamená ve skutečnosti vyřazení sebe sama z vážného badatelského úsilí.

MÖGLICHKEITEN UND GRENZEN DER RECHTSHISTORISCHEN FORSCHUNG ÜBER DIE ANFÄNGE DER STÄDTE

Jiří Kejř

Zusammenfassung

Die ältere positivistische rechtshistorische Forschung zeitigte zwar einen reichhaltigen Fonds an Erkenntnissen über die Geschichte der Städte, verblieb aber oft lediglich im Bann der juristischen Konstruktion und berücksichtigte nicht ausreichend die gesellschaftlichen Bedingungen der Entstehung des Rechts. Die moderne Rechtsgeschichte, die sich der Unzulänglichkeiten der alten Einstellungen gegenüber dieser komplizierten Thematik bewusst wird, erstrebt eine Zusammenarbeit mit den übrigen Bereichen der Forschung über die Entstehung der Städte. Sie fasst das Recht nicht als isoliertes, von den sozialen und ökonomischen Voraussetzungen unabhängiges Phänomen, sondern im Einklang mit diesen auf.

Das Studium des Stadtrechtes und besonders seiner Anfänge erfordert stets gleichzeitig die Beachtung des ganzen Lebens in der Stadt, seiner materiellen Bedingungen, der Produktion, des Tausches und der sozialen Zusammensetzung der Bevölkerung. Die Entstehung der Stadtordnung und des Stadtrechtes sind das Ergebnis eines langen historischen Prozesses. Daher muss sich der Jurist auch mit den rechtlichen Übergangsformen und mit den Siedlungstypen befassen, aus denen die wirklichen Städte entstanden, muss die Frage der alten Märkte und ihres Zusammenhangs mit den Märkten in den Städten verfolgen, auch den individuellen Charakter jeder Lokalität in Betracht ziehen und eine Generalisierung aufgrund einer unzureichenden Anzahl quellenmässig überprüfter Fälle vermeiden. Man muss auch das Verhältnis der Stadt zu ihrem Herrn verfolgen, dergleichen die Eingriffe der souveränen Macht des Herrschers in die Entfaltung bestehender und in die Gründung neuer Städte, wo überall die Regalhoheit des Herrschers hervortritt. Seitens der Juristen wird man auch der derzeit verlaufenden Diskussion über Bedeutung und Charakter der Kommunalbewegung in den Städten und die Schaffung der Stadtgemeinde Aufmerksamkeit widmen müssen.

Stadtrecht und Stadtverfassung ist keine selbstverständliche Erscheinung in der Entwicklung der Städte und ist territorial an bestimmte Gebiete in Europa gebunden. Dies erfordert auch eine Verfolgung

der spezifischen Eigenschaften der gesellschaftlichen Entwicklung auf diesen Territorien. Hierbei kann man ziemlich genau die territoriale Grenze zwischen jenen Gebieten, wo Stadtverfassung und Stadtrecht allmählich aus präurbanen Formen entsteht, und solchen Bereichen verfolgen, wo es im wesentlichen in festen Formen rezipiert wird. Zu diesen Gebieten gehören auch die böhmischen Länder sowie auch andere Staaten Mittel- und teilweise auch Osteuropas. Das heisst aber nicht, dass es hier nicht Voraussetzungen für die Übernahme von Rechtsformen in existierenden, bereits früheren Siedlungsformationen gegeben hätte. Mittel- und Osteuropa schuf seine Städte unabhängig und übernahm lediglich rechtliche Regelungen. Mit Ausnahme von neugegründeten Städten entwickelt sich nämlich das städtische Leben praktisch überall in Anlehnung an die Besiedlung und insbesondere an die bereits früher existierenden Märkte.

Nicht bloss die Juristen können an die Arbeitsergebnisse anderer Fächer anknüpfen. Auch für andere Forschungsbereiche dienen die Ergebnisse der rechtshistorischen Arbeit, insbesondere wenn der Progress des Prozessrechtes in den Städten Merkmal für die Bedürfnisse der im Aufstieg befindlichen Produktion und des Handels ist; man muss auch die rechtliche Bedeutung der Stadtmaner als Abgrenzung des Stadtrechtsprengels beachten.

Der Jurist kann nur sehr wenige Probleme des Studiums der Städte beiseite lassen, wobei jedoch das Verhältnis seiner Forschung zu den übrigen Fachgebieten verschieden sein wird. In einigen Fragen muss die rechtshistorische Untersuchung entscheidende Lösungen zeitigen, sonst wiederum wird sie lediglich die Ergebnisse anderer Disziplinen ergänzen. Die Zusammenarbeit der Fachgebiete ist eine unabdingbare Voraussetzung für die erfolgreiche Bewältigung des Studiums über die Anfänge der Städte.